

ПОСТУП ДО РІВНОСТІ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ ТА ДОГОВІР ПРО ПАРТНЕРСТВО У ФАКТИЧНИХ СОЮЗАХ

Менджул М.В.,

*докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
mendzhul.marija@uzhnu.edu.ua,
ORCID 0000-0002-3893-4402*

Менджул М.В. Поступ до рівності у практиці ЄСПЛ та договір про партнерство у фактичних союзах.

У статті досліджено поступ до рівності у практиці ЄСПЛ та її істотний вплив на договір про партнерство у фактичних союзах. Встановлено, що за останні тридцять п'ять років підходи Європейського суду з прав людини до питання про право одностатевих партнерів на сімейне життя і його формальне визнання зазнали суттєвих змін. Виявлено, що питання дискримінації було предметом розгляду по низці справ щодо різних прав гомосексуальних союзів.

Обґрунтовано, що у аспекті права на формальне визнання одностатевих партнерств з боку держави ключовим є рішення ЄСПЛ по справі «Oliari and others v. Italy». Виявлено, що незважаючи на багаторічну прецедентну практику Європейського суду з прав людини та положення Регламенту Ради ЄС № 2016/1104 досі не всі держави Європейського Союзу передбачили правову визначеність одностатевим парам навіть у формі цивільних партнерств (а саме: Словаччина, Польща, Румунія, Болгарія, Латвія та Литва).

Досліджено французький досвід регулювання порядку укладення, істотних умов договору про партнерство, а також порядок його припинення.

Обґрунтовано, що враховуючи євроінтеграційні процеси в Україні, реформування її приватного права саме на європейських стандартах, наша держава з огляду на принцип рівності і позитивні зобов'язання по статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод повинна гарантувати партнерам у фактичних союзах незалежно від їх статі правову визначеність. На нашу думку, оптимальним є внесення змін до ЦК України і надання права на укладення договорів про цивільні партнерства особам незалежно від статі. При цьому СК України має зберігати гетерономний підхід, тобто гарантувати право на шлюб особам протилежної статі, що в повній мірі відповідає ст. 12 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Враховуючи, що договір про партнерство може бути ефективним правовим регулятором відносин осіб у фактичних союзах, варто при удосконаленні українського законодавства запозичити позитивний досвід Франції.

Ключові слова: принцип рівності, партнерство, договір, фактичний союз, ЄСПЛ.

Mendzhul M.V. Progress towards equality in the practice of the ECtHR and the partnership agreement in de facto alliances.

The article examines the progress towards equality in the practice of the ECtHR and its significant impact on the partnership agreement in de facto alliances. It has been established that over the last thirty-five years, the approaches of the European Court of Human Rights to the issue of the right of same-sex partners to family life and its formal recognition have undergone significant changes. It was found that the issue of discrimination was the subject of a number of cases concerning various rights of homosexual unions.

It is substantiated that in the aspect of the right to formal recognition of same-sex partnerships by the state, the decision of the European Court of Human Rights in the case “Oliari and others v. Italy ». It was found that despite many years of case law of the European Court of Human Rights and the provisions of Council Regulation № 2016/1104, not all EU countries have provided legal certainty for same-sex couples, even in the form of civil partnerships (namely, Slovakia, Poland, Romania, Bulgaria, Latvia and Lithuania).

The French experience of regulating the procedure for concluding, essential conditions of a partnership agreement, as well as the procedure for its termination is studied.

It is substantiated that taking into account the European integration processes in Ukraine, reforming its private law according to European standards, our state, given the principle of equality and positive obligations under Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms should guarantee partners in de facto unions sex legal certainty. In our opinion, it is optimal to amend the Central Committee of Ukraine and grant the right to conclude civil partnership agreements to persons regardless of the article. At the same time, the IC of Ukraine must maintain a heteronomous approach, ie guarantee the right to marry persons of the opposite sex, which fully complies with Art. 12 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Given that a partnership agreement can be an effective legal regulator of relations between individuals in de facto unions, it is worth borrowing the positive experience of France in improving Ukrainian legislation.

Key words: principle of equality, partnership, agreement, de facto union, ECtHR.

Постановка проблеми. Принцип рівності є ключовим для гарантування справедливості у правовому регулюванні різних сфер суспільного життя, у тому числі сімейних відносин. Вже не одноразово у практиці ЄСПЛ підкреслювалося про відсутність вичерпного переліку відносин, які б охоплювалися поняття «сімейне життя» і саме крізь принцип рівності відбувся еволюційний поступ у регулюванні так званих нетрадиційних союзів. У зв'язку з цим, а також реформуванням сімейного та цивільного законодавства у процесі рекодифікації ЦК України важливо з'ясувати європейські підходи у питанні регулювання відносин фактичних союзів та їх значення для України.

Стан опрацювання. Питання матеріальних та процесуальних аспектів фактичних шлюбних правовідносин досліджено на рівні кандидатської дисертації Мельниченко Ю.О. [1], окремі аспекти майнових відносин між партнерами у фактичних союзах досліджено у окремих наукових публікаціях [2; 3], щодо практики ЄСПЛ то також зустрічається аналіз окремих прецедентів. У той же час, еволюційні зміни у практиці Європейського суду з прав людини щодо регулювання відносин партнерів у фактичних союзах на засадах рівності та відповідний вплив на договір про партнерство не достатньо досліджено.

Саме тому, **метою статті** є ґрунтований аналіз поступу до рівності у практиці ЄСПЛ та її істотний вплив на договір про партнерство у фактичних союзах.

Виклад основного матеріалу. За останні тридцять п'ять років підходи Європейського суду з прав людини до питання про право одностатевих партнерів на сімейне життя і його формальне визнання зазнали суттєвих змін. Одним з перших переломних у практиці Європейського суду є рішення по справі «Norris v. Ireland», що винесене за заявою викладача англійської мови та сенатора ірландського парламенту Девіда Норріса. Предметом його скарги було чинне на той момент законодавство Ірландії, що встановлювало як підставу кримінальної відповідальності дії із проявами гомосексуальності. Оскаржувані нормативні положення ЄСПЛ визнав як такі, що порушують право на повагу до приватного життя з позиції статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенції). Серед аргументів для такого висновку було і те, що ірландське законодавство не допускало навіть такі спільні гомосексуальні вчинки, які вчинялися дорослими чоловіками за їх вільної згоди [4].

Після винесення рішення «Norris v. Ireland» не тільки Ірландія у 1993 році декриміналізувала гомосексуалізм, але і у практиці ЄСПЛ прослідковується стала позиція про захист прав гомосексуальних пар з огляду на засаду рівності.

Питання дискримінації було предметом розгляду по низці справ щодо різних прав гомосексуальних союзів. Так, ЄСПЛ постановив, що мала місце дискримінація у випадках: коли норми статті 14(3) Закону про оренду житла Австрії дозволяли перехід права оренди житла після смерті одного з подружжя і не допускали цього для гомосексуальних союзів (справа «Karner v. Austria») [5]; страховий захист заявників поширювався виключно на гетеросексуальні пари (справа «P.B. and J.S. v. Austria») [6].

Наступним рішенням, на яке варто звернути увагу, є «Schalk and Kopf v. Austria». Незважаючи на те, що ЄСПЛ по цій справі постановив відсутність порушень прав одностатевих пар через ненадання права на укладення шлюбу, значення має аргументація рішення, а саме позиція Європейського суду, що: «стабільні партнерські відносини заявників (одностатевих пар), теж охоплюються поняттям «сімейне життя», як і відносини осіб у різностатевих союзах» [7]. Різниця у часовому вимірі між рішеннями по справам «Norris v. Ireland» та «Schalk and Kopf v. Austria» двадцять два роки і в останньому рішенні зауважено, що має місце стрімка еволюція у суспільному ставленні до одностатевих пар в Європі за останнє десятиліття.

Водночас у аспекті права на формальне визнання одностатевих партнерств з боку держави ключовим є рішення ЄСПЛ по справі «Oliari and others v. Italy». Заявники скаржилися на те, що в Італії законодавство

не містило правової визначеності для одностатевих пар, у них не було ані права на укладення шлюбу, ані права на будь-яке формальне визнання їх союзів. Важливою є позиція Європейського суду, що одностатеві пари теж можуть перебувати у стабільних стосунках і вони знаходяться у релевантно подібному стані як і різностатеві пари щодо потреби їх юридичного визнання. Саме через те, що заявники не мали ні прав щодо укладення шлюбу, ні прав щодо іншого формального визнання і регулювання їх відносин (такого як цивільне партнерство чи реєстроване партнерство), або інших гарантій як для пар у стабільних стосунках, Європейський суд постановив, що Італія перевищила свободу розсуду та не виконала позитивні зобов'язання по забезпеченню спеціальної правової бази, щоб передбачала визнання та захист таких союзів [8].

Рішення «*Orlandi and others v. Italy*», винесено по справі, в якій заявниками оскаржено дії італійської влади по не визнанню одностатевих шлюбів, укладених закордоном. Вже після початку розгляду цієї справи у Європейському суді Італія змінила законодавство та встановила, що особи, які уклали одностатеві шлюби чи цивільні партнерства закордоном, мають право зареєструвати їх як партнерство. Так як, законодавство було змінено лише у 2017 року, ЄСПЛ вирішив, що через відсутність правової визначеності для заявників до 2016 року, було порушено їх права [9].

Таким чином, з огляду на гетерономність статті 12 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка чітко встановлює право на шлюб для чоловіка та жінки, досі ЄСПЛ відстоює позицію про необхідність правової визначеності для одностатевих пар та доволі широку свободу розсуду держав у питанні надання таким парам права на шлюб. З огляду на це досі серед європейських держав нема єдності у цьому питанні – окремі держави дозволяють укладати як одностатеві шлюби, так і партнерства, інші держави після надання права на укладення одностатевим парам шлюбу, не передбачають укладення цивільних партнерств, а є держави, які дозволяють реєструвати тільки партнерства (Греція, Естонія, Італія, Кіпр, Ліхтенштейн, Монако, Словенія, Хорватія, Чеська Республіка, Чорногорія, Угорщина).

Крім практики ЄСПЛ, Регламент Ради ЄС № 2016/1104 про впровадження посиленого співробітництва у сфері юрисдикції, застосовного права, визнання та виконання рішень у справах про майнові наслідки зареєстрованих партнерств також рекомендує державам-членам ЄС встановити правову визначеність для одностатевих партнерств і при цьому підкреслено, що країни не зобов'язані передбачати для таких союзів право на шлюб [10].

Незважаючи на багаторічну прецедентну практику Європейського суду з прав людини та положення Регламенту Ради ЄС № 2016/1104 досі не всі держави Європейського Союзу передбачили правову визначеність одностатевим парам навіть у формі цивільних партнерств (а саме: Словаччина, Польща, Румунія, Болгарія, Латвія та Литва).

На разі вже є офіційна інформація що в січні 2021 року пройшла комунікація по першій судовій справі проти України, яка розглядається в ЄСПЛ та стосується права одностатевих пар на укладення шлюбу [11]. По нашим прогнозам, з огляду на попередню прецедентну практику, ЄСПЛ може визнати відсутність порушення через ненадання права на шлюб і водночас наявність такого порушення з позиції відсутності будь-яких правових рамок для одностатевих фактичних союзів в Україні.

З огляду на це, ми переконані про передчасність гарантування права на шлюб одностатевим парам в Україні, проте враховуючи еволюційність моральних та суспільних поглядів, практику ЄСПЛ фактичні союзи мають право на правову визначеність своїх стабільних відносин у формі надання їм права реєструвати цивільні партнерства та укладення відповідних партнерських договорів.

Склялося на наш погляд стереотипне бачення, що договір про партнерство є формою регулювання сімейних відносин насамперед одностатевих пар. Це хибне уявлення і практика ряду зарубіжних держав це підтверджує, хоч безперечно поряд з цим є країни, що дозволять укладати партнерські договори тільки одностатевим союзам.

Серед європейських держав як приклад візьмемо Францію, яка при регулюванні договору про партнерство передбачила можливість бути його сторонами повнолітнім особам незалежно від статі з метою організації їх спільного життя (стаття 515-1 ЦК Франції). При цьому аналіз положень ЦК Франції показав, що критерії обмеження суб'єктного складу подібні як і для шлюбу, зокрема стаття 515-2 передбачає, що партнерство буде не дійсним, якщо його уклали: родичі (по висхідній чи низхідній прямій лінії споріднення, а також між родичами до третього ступеня споріднення включно); дві особи, принаймні одна з яких вже уклала шлюб або договір про цивільне партнерство.

Цивільний кодекс Франції також врегулював порядок укладення договору про партнерство. Так, згідно статті 515-3 ЦК Франції для укладення договору дві повнолітні особи повинні звернутися до реєстратора в муніципалітеті за місцем їх спільного проживання або місцем проживання одного з партнерів. На реєстратора покладено обов'язок перевірки змісту договору і у випадку його відповідності законодавству,

він зобов'язаний такий договір зареєструвати. Крім реєстратора, посвідчити та зареєструвати договір про партнерство має право нотаріус. Якщо стороною договору є громадянин Франції, але укладення договору про партнерство відбувається закордоном, то його зареєструвати можуть також дипломатичні та консульські представники.

Крім порядку укладення договору про партнерство, ЦК Франції визначає майнові права партнерів. Статтею 515-5 ЦК Франції врегульовано право спільної та окремої власності партнерів. Зокрема, все майно, яке було набуто до реєстрації договору про партнерство є окремою власністю, а після – спільною власністю, за винятком випадків, коли один із партнерів не докаже, що річ належить йому особисто. Крім того, ЦК Франції допускає право партнерів у договорі передбачити порядок передання особистого майна у спільну власність, а також врегулювати поділ майна та порядок управління ним [12].

За ЦК Франції партнери, які уклали договір, зобов'язалися спільно проживати, а також надавати матеріальну та взаємну допомогу один одному. Партнери несуть солідарну відповідальність перед третіми особами за боргами, що виникли через потреби для повсякденного життя їх союзу. Крім, явно надмірних витрат, або коли борги виникли з угод без згоди двох партнерів, або для покупок у розстрочку або для позик, якщо тільки товари та позики не є незначного розміру та є необхідним для повсякденних потреб.

Стаття 515-5-2 ЦК Франції встановлює яке майно є особистою власністю одного з партнерів, а саме: кошти, отримані кожним із партнерів з будь-якої причини після укладення договору та не використані для придбання майна; створенні речі; особисте майно; майно, придбане за кошти, що належали партнеру до реєстрації договору; речі або їх частини, придбані за рахунок коштів, отриманих як пожертвування або в результаті правонаступництва.

Договір про партнерство припиняється внаслідок смерті одного з партнерів або укладення шлюбу. Крім того, договір про партнерство може бути розірваний за спільною згодою обох партнерів чи ініціативою одного з них. Припинення договору реєструється нотаріусом або реєстратором муніципалітету.

Висновки. Враховуючи євроінтеграційні процеси в Україні, реформування її приватного права саме на європейських стандартах, наша держава з огляду на принцип рівності і позитивні зобов'язання по статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод повинна гарантувати партнерам у фактичних союзах незалежно від їх статі правову визначеність. На нашу думку, оптимальним є внесення змін до ЦК України і надання права на укладення договорів про цивільні партнерства особам незалежно від статі. При цьому СК України має зберігати гетерономний підхід, тобто гарантувати право на шлюб особам протилежної статі, що в повній мірі відповідає ст. 12 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Враховуючи, що договір про партнерство може бути ефективним правовим регулятором відносин осіб у фактичних союзах, варто при удосконаленні українського законодавства запозичити позитивний досвід Франції і передбачити у ЦК України порядок укладення та реєстрації договору про партнерство, вимоги до сторін, форми договору та його істотних умов, а також визначити порядок та підстави припинення договору про партнерство.

Список використаних джерел:

1. Мельниченко Ю.О. Матеріальні та процесуальні аспекти фактичних шлюбних правовідносин: автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук. Спеціальність 12.00.03. – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Харків, 2021. 28 с.
2. Розгон О. В. Законне та договірне регулювання утримання фактичного подружжя. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2016. № 4 (88). URL: <https://bit.ly/3bcAQsw> (дата звернення: 29 серпня 2021).
3. Менджул М.В., Давидова Н.О. Механізм цивільно-правового регулювання майнових відносин партнерів у фактичних союзах. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2021. Випуск 65. С. 124-127.
4. Case of Norris v. Ireland. Application no. 10581/83, 26 October 1988. URL: <http://www.worldlii.org/eu/cases/ECHR/1988/22.html> (Last accessed: 12.08.2021).
5. Karner v. Austria. Application no. 40016/98, 24 July 2003. URL: <https://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2003/395.html> (Last accessed: 14.08.2021).
6. P.B. and J.S. v. Austria. Application no. 18984/02, 22 July 2010. https://www.legislationline.org/download/id/6761/file/ECHR_P.B.%20and%20J.S.%20v.%20Austria_2010_en.pdf (Last accessed: 14.08.2021).
7. Schalk and Kopf v. Austria. Application no. 30141/04, 24.06.2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22002-912%22> (Last accessed: 12.08.2021).

8. Oliari and others v. Italy. Applications nos. 18766/11 and 36030/11, 21 July 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-156265%22>} (Last accessed: 14.08.2021).
9. Orlandi and others v. Italy. Applications nos. 26431/12; 26742/12; 44057/12 and 60088/12, 14 December 2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-179547%22>} (Last accessed: 15.08.2021).
10. Council Regulation (EU) 2016/1104 of 24 June 2016 implementing enhanced cooperation in the area of jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions in matters of the property consequences of registered partnerships. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R1104> (Last accessed: 15.08.2021).
11. ЄСПЛ почав комунікацію у справі про право одностатевих пар на шлюб, яку ведуть адвокати УГСПЛ. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/yespl-pochav-komunikatsiiu-u-spravi-pro-pravo-odnostatevykh-par-na-shliub-iaku-vedut-advokaty-uhspl/> (Дата звернення: 29.08.2021).
12. Code civil. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070721/> (Last accessed: 29.08.2021).